

SPRAWA BUDOWY KOŚCIOŁA NA OSIEDLU TEOFILÓW W ŁODZI JAKO PRZYKŁAD POLITYKI WŁADZ PAŃSTWOWYCH WOBEC BUDOWNICTWA SAKRALNEGO W LATACH 1956–1970

SŁOWA KLUCZOWE: BUDOWNICTWO SAKRALNE, KOŚCIÓŁ
RZYMSKOKATOLICKI, PRL, ŁÓDŹ

Zakończenie II wojny światowej otworzyło drogę ku wskrzeszeniu tożsamości narodowej, co mogłoby być osiągnięte m.in. przez odbudowę miejsc modlitwy. Podobny pogląd, oprócz przedstawicieli Kościoła rzymskokatolickiego, propagowali także działacze Polskiej Partii Robotniczej (PPR), którzy w Manifeście Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego ogłosili, iż „wybiła godzina odwetu na Niemcach za męki i cierpienia, za spalone wsie, za zburzone miasta, zniszczone kościoły”¹. Cytowany fragment ukazuje charakter pierwszych lat powojennych rządów w Polsce – konieczność utrzymania poprawnych stosunków z Kościołem. Strategia komunistów, tzw. taktyka salami, zakładała stopniowe opanowywanie i przekształcanie rzeczywistości według ideologicznych założeń systemu społecznego. W tym planie podporządkowanie Kościoła postanowiono odłożyć na później². Celem takiej postawy było zjednanie sobie społeczeństwa polskiego składającego się w przeważającej części z katolików. Dążąc do realizacji tego celu, władze pragnęły m.in. wykorzystać kwestię zaangażowania środków budżetowych na odbudowę zniszczonych w czasie II wojny światowej obiektów sakralnych, bowiem w jej trakcie uległo zniszczeniu 912 kościołów

¹ *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, [w:] *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004, s. 40–41.

² A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006, s. 13; R. Gryz, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*, Kielce 2007, s. 27–28.

znajdujących się w powojennych granicach państwa polskiego³. Po wejściu w życie konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) w 1952 roku liczba odbudowywanych obiektów sakralnych malała (z 551 w latach 1945–1950 do 177 w latach 1951–1960), co było efektem polityki władz państwowych wobec Kościoła rzymskokatolickiego, której nasilenie przypadło na pierwszą połowę lat 50. XX wieku⁴.

Przełomem okazał się październik 1956 roku i tzw. odwilż po objęciu władzy w Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) przez Władysława Gomułkę. Biskupi chcieli wykorzystać doraźnie liberalną politykę nowej ekipy rządzącej oraz wyraźną, religijną euforię i podejmowali działania zmierzające do zwiększenia liczby obiektów sakralnych. Łącznie do marca 1957 roku wydano 138 pozwoleń budowlanych⁵. Gestem ze strony władz było wydanie 28 listopada 1956 roku zezwolenia na budowę świątyni w robotniczej dzielnicy Krakowa – Nowej Hucie, która miała być wzorowym miastem bez Boga i kościołów⁶. Komunistycznych decydentów niepokoiły jednak rozwijające się spontanicznie komitety społeczne, mające na celu wybudowanie nowych kościołów i kaplic bądź odbudowanie zniszczonych, wymagających koniecznego remontu. Widząc ten ferment oraz ożywienie religijne, które dokonywało się przy zakulisowym podsycaniu lokalnych duchownych przez Episkopat, władze państwowe zaczęły dążyć do uregulowania wszelkich kwestii związanych z powoływaniem nowych parafii oraz budową kolejnych kościołów⁷.

Kwestię budownictwa sakralnego unormowano za pomocą okólnika, wydanego przez Urząd do Spraw Wyznań (UdSW) 27 marca 1957 roku⁸. Na jego

³ J. Piasecka, *Stosunki między Kościołem rzymskokatolickim i państwem w Polsce w latach 1944–1953*, [w:] *Stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim w czasach PRL*, red. A. Chojnowski, M. Kula, Warszawa 1998, s. 14; D. Gumbrycht, *Obiekty sakralne*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991, s. 202.

⁴ Ibidem.

⁵ R. Gryz, op. cit., s. 43, 48.

⁶ Ibidem, s. 43, 57–58. Wydanie zezwolenia na budowę świątyni w Nowej Hucie było wyrazem październikowej odwilży, jednak już w 1959 r. zgoda została cofnięta. Doprowadziło to do znamienych wydarzeń z 27 kwietnia 1960 r., kiedy władze próbowały usunąć krzyż stojący na miejscu poprzednio przeznaczonym pod budowę kościoła. Szerzej: T. Gąsiorowski, *Walki o nowohucki krzyż w kwietniu 1960 r. w dokumentach Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przechowywanych w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie*, [w:] *Nowa Huta – miasto walki i pracy*, red. R. Terlecki, M. Lasota, J. Szarek, Kraków 2002, s. 18–23.

⁷ A. Dudek, R. Gryz, op. cit., s. 163–164.

⁸ Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Urząd do Spraw Wyznań [dalej: UdSW], sygn. 31/17, Okólnik nr 3 z 27 III 1957 r. w sprawie budownictwa obiektów sakralnych i kościelnych oraz zaopatrywania tych obiektów w materiały budowlane, k. 2–3.

podstawie wszelkie wnioski o wybudowanie nowych świątyń, kaplic czy krzyży przydrożnych były rozpatrywane w ramach rocznych planów, przedstawianych prezydiom wojewódzkich rad narodowych przez kurie biskupie⁹. Dopiero po pozytywnym przeanalizowaniu wniosku kurie mogły wystąpić z podaniem do wojewódzkich zarządów architektoniczno-budowlanych, które wydawały opinie o miejscu budowy¹⁰. Sprawy wnoszone przez kościelnych hierarchów formalnie mogły być rozpatrywane, ale jeśli władze wojewódzkie nie umieściły ich w planach zagospodarowania przestrzennego, skutecznie blokowały dalsze etapy inwestycji¹¹. Jak określono we wstępie dokumentu, okólnik UdSW nr 3 z 27 marca 1957 roku wprowadzono „w celu umożliwienia władzom terenowym zestawienia zapotrzebowania materiałowego dla budownictwa sakralnego i kościelnego z możliwościami pokrycia potrzeb tego budownictwa”¹², co oznaczało objęcie kościelnych inwestycji centralnie sterowaną gospodarką planową oraz przejęcie przez wydziały do spraw wyznań kompetencje lokalnych organów architektoniczno-budowlanych w zakresie budownictwa sakralnego i kościelnego¹³. Jednak początkowa euforia związana z nadejściem „nowych” władz spowodowała, że ów dokument przyniósł odwrotny skutek niż zamierzano i do maja 1958 roku władze wojewódzkie pod presją delegacji wiernych wydały aż 245 zezwoleń budowlanych¹⁴.

W 1958 roku nastąpił radykalny zwrot w stosunku Gomułki do wyznawców Kościoła oraz jego hierarchów, a w wystąpieniach I sekretarza Komitetu Centralnego (KC) PZPR zaczęły się pojawiać bardzo ostre akcenty pod adresem Episkopatu. W czerwcu 1958 roku UdSW wydał instrukcję, w której zaznaczono, że zezwolenia na wybudowanie obiektu religijnego mają zapadać tylko w wyjątkowych przypadkach i po wcześniejszej akceptacji centralnego Urzędu, odpowiadającego za politykę wyznaniową. Kolejne zalecenia dotyczące wstrzymywania zezwoleń na budownictwo sakralne wydało Biuro Polityczne KC PZPR 5 stycznia 1960 roku, zaś ogólną instrukcję z ramienia najwyższych władz partyjnych

⁹ Ibidem; R. Gryz, op. cit., s. 47; W. Skworc, *Budownictwo kościołów w diecezji katowickiej w latach 1945–1989*, Katowice 1996, s. 67.

¹⁰ AAN, UdSW, sygn. 31/17, Okólnik nr 3 z 27 III 1957 r. w sprawie budownictwa obiektów sakralnych i kościelnych oraz zaopatrywania tych obiektów w materiały budowlane, k. 2; R. Wróbel, *Nowe kościoły diecezji łódzkiej 1945–1989. Uwarunkowania i klasyfikacja rzymskokatolickiej architektury sakralnej*, Łódź 2005, s. 66.

¹¹ W. Skworc, op. cit., s. 67.

¹² AAN, UdSW, sygn. 31/17, Okólnik nr 3 z 27 III 1957 r.

¹³ Ibidem, k. 3; D. Gumbrycht, op. cit., s. 205. W omawianym okresie wybudowano cztery nowe świątynie w diecezji łódzkiej, ale zgody na ich wzniesienie władze kościelne uzyskały jeszcze przed epoką Gomułki.

¹⁴ R. Gryz, op. cit., s. 48.

wydano 30 stycznia. Realizacja tej polityki była główną przyczyną sporów oraz konfliktów, jakie zachodziły w latach 60. między władzami państwowymi a hierarchią kościelną¹⁵. W instrukcji stwierdzono, że jeśli zezwolono już na budowę kościoła, lecz do niej nie przystąpiono, należało zawiesić realizację inwestycji na czas nieokreślony. Natomiast jeśli rozpoczęto już budowę, zalecono zezwolenia nie wycofywać, lecz wstrzymać całkowicie lub częściowo dostawę materiałów budowlanych. W kwestii nielegalnych budów nakazano wstrzymanie prac oraz niezwłoczną interwencję zgodnie z obowiązującym prawem budowlanym. Zabroniono również wydawania zezwoleń w diecezjach, gdzie w nielegalnie wzniesionych obiektach odbywały się nabożeństwa. W omawianym dokumencie UdSW zakazał także udzielania pozwoleń na wznoszenie obiektów sakralnych przez zgromadzenia zakonne¹⁶.

Począwszy od 1957 roku Kuria Biskupia w Łodzi corocznie przesyłała do lokalnego Wydziału do Spraw Wyznań (WdSW) wnioski z prośbą o wydanie zezwolenia na rozpoczęcie realizacji inwestycji sakralnych i kościelnych. W tym okresie Kuria Biskupia diecezji łódzkiej złożyła 15 wniosków na obszarze miasta Łodzi – aż 7 z nich związanych było z budową nowych obiektów sakralnych. W 1957 roku zainteresowanie ordynariusza oscylowało wokół budowy kościoła na terenie osiedla Zdrowie, pomiędzy ul. Krakowską a ul. Zyndrama, a oprócz tego także w okolicy pl. Norberta Barlickiego i południowej części miasta, gdzie zaczęło powstawać wielkie osiedle mieszkaniowe Dąbrowa. Poza tym we wnioskach wnoszono o wybudowanie kościoła oo. bernardynów na Bałutach oraz oo. pasjonistów na osiedlu Teofilów¹⁷. Właśnie ostatnia z wymienionych lokalizacji stanowi sztandarowy przykład ukazujący realia PRL-owskiej polityki wobec wszelkich inicjatyw sakralnych w Łodzi.

¹⁵ A. Dudek, R. Gryz, op. cit., s. 164, 169.

¹⁶ AAN, UdSW, sygn. 74/39, Wytyczne z 30 I 1960 r. w sprawie budownictwa sakralnego i kościelnego, k. 93–102; A. Kozłowska, *Dwa dni z dziejów PRL. Wydarzenia z kwietnia 1960 roku w Nowej Hucie*, [w:] *Stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim w czasach PRL*, red. A. Chojnowski, M. Kula, Warszawa 1998, s. 142–145.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Łodzi [dalej: APŁ], Prezydium Rady Narodowej miasta Łodzi [dalej: PRNmŁ], sygn. 1540, Protokół z konferencji w sprawie budowy obiektów sakralnych na terenie m. Łodzi odbytej w Zarządzie Architektury i Budownictwa PRNmŁ z 18 V 1957 r., k. 94–95; sygn. 1523, Odpowiedź PRNmŁ z 10 VIII 1957 r. na pismo UdSW z 24 VII 1957 r. w sprawie ustosunkowania się do postulatów Episkopatu dotyczących ewentualnych możliwości tworzenia nowych parafii, k. 22–25; sygn. 1524, Dane dotyczące spraw kościelnych z 23 I 1958 r., k. 62–63; sygn. 1540, Pismo Zarządu Architektury i Budownictwa z 16 II 1957 r. do WdSW informujące o zaakceptowaniu przez oo. pasjonistów lokalizacji kościoła przy ul. Traktorowej, k. 67.

Podczas wielkopostnych nauk rekolekcyjnych w 1956 roku, ogłoszonych przez o. Jana Wszędyrównego, zakonnika ze Zgromadzenia Męki Jezusa Chrystusa, popularnie nazywanych pasjonistami, doszło do spotkania z bp. Michałem Klepaczem, ordynariuszem diecezji łódzkiej. Hierarcha wyraził wówczas zgodę na osiedlenie się w Łodzi zakonników. Na konferencji z 21 stycznia 1957 roku, w której udział wzięli przedstawiciele Kurii Biskupiej, Zgromadzenia Męki Jezusa Chrystusa oraz Zarządu Architektury i Budownictwa, Henryk Gromski, Główny Architekt miasta Łodzi, wyznaczył pięć miejsc na budowę domu zakonnego wraz z kościołem: przy ul. Jagiellońskiej w pobliżu ul. Zgierskiej bądź w jej południowej części, przy ul. Wici, przy ul. Łanowej lub plac przy ul. Traktorowej 108–110, który został zaakceptowany przez oo. pasjonistów¹⁸. Był to obszar położony w północno-zachodniej części miasta, należący do parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy na Reymontowie oraz do parafii św. Jana Chrzciciela na Złotnie. Obecnie jest to jedno z wielu łódzkich osiedli – Teofilów. Wówczas w tym miejscu stało kilka zabudowań krytych słomą¹⁹.

22 stycznia 1957 roku zakonnicy złożyli podanie wraz z planem orientacyjnym oraz polecające pismo Kurii Biskupiej²⁰. Jednak 18 lutego kierownik WdSW stwierdził, iż budowa obiektu sakralnego w ówczesnej rzeczywistości nie była konieczna. Swą opinię uzasadniał dość rzetelnie, przytaczając argumenty związane z planowaną rozbudową miasta oraz wiążącymi się z nią zezwoleniami na budowę kolejnych świątyń, o czym – zdaniem kierownika Zygmunta Skwiry – zapewniała Kuria Biskupia. Dodatkowo podkreślał, iż w projekcie Zgromadzenia Męki Jezusa Chrystusa, oprócz kościoła i klasztoru w pobliżu ul. Traktorowej, miał stanąć gmach seminarium duchownego. Uważał te plany za bezzasadne, gdyż w mieście działały wówczas trzy seminaria duchowne wyznania rzymskokatolickiego²¹.

Odpowiedzialnym za wybudowanie nowego klasztoru i opiekę nad pasjonistami w Łodzi był o. Stanisław Michalczyk. Kiedy otrzymał on z Kurii Biskupiej wiadomość o wątpliwościach WdSW i pismo z Zarządu Architektury i Budownictwa z zapytaniem o źródło materiałów potrzebnych na budowę, finansów oraz o termin rozpoczęcia robót, skierował 23 lutego wyjaśnienia

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ *Diecezja łódzka. Struktura terytorialno-administracyjna i duchowieństwo*, Łódź 1973, s. 287–288.

²⁰ APŁ, Urząd Miasta Łodzi [dalej: UMŁ], sygn. 1/112, Pismo o. Stanisława Michalczyka z 4 III 1957 r. do przewodniczącego PRNmŁ Edwarda Kaźmierczaka, k. 1.

²¹ APŁ, PRNmŁ, syng. 1540, Odpowiedź WdSW z 18 II 1957 r. na pismo Zarządu Architektury i Budownictwa z 16 II 1957 r. o zaakceptowaniu przez oo. pasjonistów lokalizacji kościoła przy ul. Traktorowej, k. 69.

w tychże sprawach. Przekonywał, że budowa zostanie sfinansowana przez prowincję Zgromadzenia oraz z pomocy zagranicznej. Stwierdził również, iż „jako równouprawnieni obywatele będziemy [oo. pasjonisci – M.O.] mogli korzystać ze swobody nabywania odpowiednich materiałów budowlanych na terenie całej Polski”²². Pismo Zarządu Architektury i Budownictwa zdziwiło o. Michalczyka. Jego zdaniem była to zwyczajna „gra na zwłokę”²³. Te przypuszczenia potwierdziły się 18 maja 1957 roku podczas konferencji w sprawie budowy obiektów sakralnych na terenie Łodzi. Wówczas Skwira stwierdził, iż

budowa kościoła i klasztoru OO Pasjonistów nie jest tak konieczna jak inne obiekty sakralne [podczas konferencji z 9 poddanych pod dyskusję propozycji, zaakceptowano jedynie 3, w czym 2 dotyczyły budowy nowych kościołów – M.O.], z tego względu, że zadaniem OO Pasjonistów jest raczej działalność misyjna, a nie działalność parafialna. Uważa dlatego, że termin realizacji w/w obiekcie należy odsunąć na dalsze lata²⁴.

Wówczas obowiązywał już okólnik z 27 marca 1957 roku, stąd wszelkie koncepcje związane z budownictwem sakralnym musiały być uzgadniane z WdSW w rocznych planach przedstawianych przez Kurię Biskupią. Budowy kościoła oo. pasjonistów nie uwzględniono w miejskich projektach inwestycyjnych²⁵.

Domysły o rzekomej „grze na zwłokę” potwierdzały się z każdym miesiącem. Mimo że Skwira swój pogląd na temat budowy kościoła i klasztoru oo. pasjonistów potwierdził także w piśmie do dyrektora UdSW – Jerzego Sztachelskiego, Zarząd Architektury i Budownictwa nadal zwodził zakonników. Tym razem podjęcie ostatecznej decyzji odraczano pod pretekstem dylematu, czy obiekt sakralny miałby być wybudowany na terenie miasta czy poza nim²⁶. Tymczasem zakonnicy powzięli sprawę w swoje ręce i nie czekając na decyzję WdSW oraz Zarządu Architektury i Budownictwa wykupili od tamtejszym mieszkańców

²² APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Odpowiedź o. S. Michalczyka z 23 II 1957 r. na pismo Zarządu Architektury i Budownictwa z 16 II 1957 r., k. 4.

²³ APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Pismo o. Stanisława Michalczyka z 4 III 1957 r. do przewodniczącego PRNmŁ Edwarda Kaźmierczaka, k. 1.

²⁴ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1540, Protokół z konferencji w sprawie budowy obiektów sakralnych na terenie Łodzi odbytej w Zarządzie Architektury i Budownictwa PRNmŁ dnia 18 V 1957 r. o godz. 9.00, k. 94.

²⁵ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1523, Sprawozdanie z działalności WdSW za okres od 1 VIII do 30 IX 1957 r., k. 33.

²⁶ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1523, Odpowiedź kierownika WdSW Z. Skwiry z 10 VIII 1957 r. na pismo UdSW w sprawie ustosunkowania się do postulatów Episkopatu dotyczących ewentualnych możliwości tworzenia nowych parafii z 24 VII 1957 r., k. 22; sygn. 1540, Pismo Zarządu Architektury i Budownictwa z 11 X 1957 r. do WdSW w sprawie decyzji o lokalizacji kościoła oo. pasjonistów, k. 70.

– Jana Gołębińskiego i Edwarda Zawadzkiego – ponad 2 ha ziemi ornej przy ul. Traktorowej i ul. Grabieniec²⁷. Aby nie narażać się władzom Łodzi i jak najdłużej sprawę utrzymać w tajemnicy, akt notarialny sporządzono w Zgierz²⁸. Do czasu wybudowania domu zakonnego o. Michalczyk zamieszkał na plebanii parafii św. Jozefa przy ul. Ogrodowej, zaś jego towarzyszy – o. Albin Sobiech – u gospodarza przy ul. Sałatowej 12, w sąsiedztwie zakupionej ziemi²⁹. Sekret ujrzał światło dzienne w momencie rozpoczęcia prac na wykupionym terenie. Aby narzędzia niezbędne do rozpoczęcia robót nie pozostawały bez zabezpieczenia na wolnej przestrzeni, wybudowano drewnianą szopę, a w niej zakonnicy wyznaczyli niewielką przestrzeń na modlitwę, w której znajdował się – jak relacjonował Skwira – „ołtarz, klęcznik i kropidło”³⁰. 25 listopada 1957 roku Zarząd Architektury i Budownictwa sporządził protokół opieczutowania budowy. Nakazano również wstrzymanie robót z dniem 29 listopada przy zakładaniu ogrodzenia od strony ul. Traktorowej do czasu przedłożenia projektu wraz z prawem własności³¹. Gdy jednak okoliczni mieszkańcy dowiedzieli się, że w ich pobliżu znajduje się miejsce sprawowania obrzędów religijnych, a także o mającej się w nim odbyć mszy św. pod przewodnictwem bp. Klepacza, tłumnie udali się na tę uroczystość. Po tym wydarzeniu, 2 grudnia 1957 roku Zarząd Architektury i Budownictwa przysłał oo. pasjonistom nakaz rozbiorczy szopy, gdyż służyła ona „za miejsce modlitwy dla w/w Księży, a nie na narzędzia”³². W tym dniu bowiem, po ponownej inspekcji, stwierdzono, że szopę przekształcono w kaplicę, w której modlili się zakonnicy, a także postronne

²⁷ APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Repertorium nr 3286. Akt Notarialny z 28 X 1957 r., k. 12–13; Repertorium nr 3285. Akt Notarialny z 28 X 1957 r., k. 14–15.

²⁸ A. Gronczewska, *Pierwsza parafia w Łodzi*, „Dziennik Łódzki”, 2011, nr 217 (22918), wyd. A, s. 11.

²⁹ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1540, Uzupełnienie pisma WdSW do UdSW z 3 XII 1957 r. nadesłane z dniem 13 XII 1957 r., k. 74; AAN, UdSW, sygn. 125/420, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z 17 III 1967 r., k. 10.

³⁰ APŁ, UMŁ, sygn. 1540, Informacja WdSW z 3 XII 1957 r. do UdSW dotycząca samowolnego wzniesienia kaplicy w Łodzi przy ul. Traktorowej przez oo. pasjonistów z Rawy Mazowieckiej, k. 72.

³¹ Ibidem, k. 73.

³² APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Prośba mieszkańców Teofilowa do kierownika WdSW z 7 XII 1958 r., k. 18; AAN, UdSW, sygn. 125/420, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z 17 III 1967 r., k. 12.

osoby³³. Władze miejskie, reprezentowane przez WdSW, przyjęły w przypadku omówionej budowli zapisy okólnika UdSW nr 3 z 27 marca 1957 roku. Uznano bowiem szopę za obiekt sakralny, wybudowany bez zgody Prezydium Rady Narodowej miasta Łodzi (PRNmŁ) i Zarządu Architektury i Budownictwa³⁴.

2 lutego 1958 roku Kuria Biskupia ponownie wystąpiła z pismem do Eugeniusza Kaźmierczaka, przewodniczącego PRNmŁ, w którym oznajmiła zamiar rozpoczęcia i prowadzenia budowy dziewięciu obiektów sakralnych i kościelnych na terenie Łodzi. Kolejny wniosek dotyczył budowy kościoła i domu mieszkalnego przy zbiegu ul. Traktorowej i ul. Sałatowej, z tym że byłyby to kościół nie parafialny, lecz filialny, zaś dom mieszkalny pełniłby rolę domu rekolekcyjnego dla księży, którego w Łodzi nie było³⁵. Odpowiedź WdSW była negatywna, zaś podczas konferencji, która miała miejsce 26 kwietnia, Skwira oraz Gromski w obecności kanclerza Kurii ks. Jana Źdźarskiego ustalili, że sprawa budowy kościoła i budynku mieszkalnego oo. pasjonistów w ciągu trwającego Planu Pięcioletniego, a więc do 1960 roku, nie zostanie zrealizowana, co Kuria Biskupia zaakceptowała³⁶. Niestety, w 1960 roku, po złożeniu przez bp. Klepacza kolejnego wniosku o budowę kościoła, WdSW ponownie ustosunkował się do niego negatywnie i zapewnił swych warszawskich przełożonych, że z pewnością w ciągu kolejnych pięć lat takowego zezwolenia nie wyda³⁷. Natomiast w notatce z konferencji w sprawie planu budowy obiektów sakralnych i kościelnych złożonych przez Kurie Biskupią, która odbyła się 17 października 1960 roku, ówczesny Główny Architekt miasta Łodzi – Stefan Sobolewki – stwierdził, iż „z uwagi na zamierzenia urbanistyczne (budowa projektowanego osiedla mieszkaniowego) i stanowisko Kurii Biskupiej (Kuria Biskupia nie popiera w/w wniosku [dotyczącego budowy kościoła – M.O.]) sprawa budowy kościoła

³³ AAN, UdSW, sygn. 125/420, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z 17 III 1967 r., k. 11.

³⁴ A. Gronczewska, op. cit, s. 11.

³⁵ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1540, Plan budowlany Kurii Biskupiej na rok 1958 do przewodniczącego PRNmŁ z 2 II 1958 r., k. 116–117.

³⁶ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1540, Opinia WdSW w sprawie planu budowlanego Kurii Biskupiej na rok 1958 przesłana 4 IV 1958 r. UdSW, k. 119; Protokół konferencji w sprawie planu obiektów kościelnych i sakralnych Kurii Biskupiej na rok 1958/1959 w dniu 26 IV 1958 r., k. 121; Pismo Kurii Biskupiej do Zarządu Architektury i Budownictwa z 10 V 1958 r., k. 120.

³⁷ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1540, Wniosek Kurii Biskupiej z 7 III 1960 r. o zezwolenie na budowę kościoła filialnego zakonu oo. pasjonistów, k. 187; Pismo WdSW do UdSW z 15 marca 1960 r. w sprawie planu budowy obiektów sakralnych na 1960 r. złożony przez Kurie Biskupią w Łodzi, k. 189.

OO. Pasjonistów jest nieaktualna”, co zostało potwierdzone w piśmie Skwiry do UdSW z 16 listopada³⁸.

Jednak negatywny stosunek władz państwowych nie zniechęcił zakonników do realizacji zamierzonego celu. W 1958 roku ojcowie zaczęli budować dom mieszkalny. Tym razem duchowni użyli fortelu. Aby uniknąć problemów z uzyskaniem pozwolenia na budowę, jeden z zakonników – o. Ryszard Pawlak – wystąpił przed PRNmŁ i Zarządem Architektury i Budownictwa jako osoba świecka, używając zwrotu „obywatel”. Wraz z nim o zgodę na budowę klasztoru wystąpiła Maria Mijas, mieszkanka Rawy Mazowieckiej, a zarazem właścicielka gruntów przy ul. Grabieniec 35, która wykupiła je od zakonników³⁹. Mieszkała w sąsiedniej posesji przy ul. Sałatowej 12, *notabene*, wspomniany o. Pawlak mieszkał przy ul. Sałatowej 14. Według dalszych dochodzeń okazało się, że Mijas była bliską krewną o. Michalczyka⁴⁰. Zgodę na wybudowanie jednopiętrowego budynku mieszkalnego dwurodzinnego, tzw. bliźniaka, oraz dwóch garaży inspiratorzy uzyskali niespełna miesiąc od złożenia wniosku – 4 czerwca 1958 roku⁴¹. Dzięki temu ominęli bezprawne przepisy dokumentu wydanego przez UdSW, na podstawie którego inwestycje sakralne były rozpatrywane w rocznych planach budowlanych, zaś inni prywatni wnioskodawcy mogli je składać i uzyskać na nie zezwolenie w każdym terminie⁴². Tak więc zgodę na wybudowanie domu mieszkalnego Zarząd Architektury i Budownictwa w Łodzi wydał już po niespełna miesiącu od złożenia podania, a sama budowa trwała do jesieni 1959 roku⁴³.

³⁸ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1540, Notatka protokolarna z konferencji w sprawie planu obiektów kościelnych i sakralnych Kurii Biskupiej na rok 1960 odbytej w dniu 17 X 1960 r., k. 195; Pismo WdSW do UdSW z 16 XI 1960 r. uzupełniające pismo z 15 III 1960 r. dotyczące planu budowy obiektów sakralnych przez Kurię Biskupią na rok 1960, k. 191.

³⁹ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1526, Sprawozdanie z działalności WdSW PRNmŁ za IV kwartał 1958 r., tj. za czas 1 X – 31 XII 1958 r., k. 32; sygn. 1527, Sprawozdanie z działalności WdSW PRNmŁ za III kwartał 1960 r. tj. za czas od 1 VII do 30 IX 1960 r., k. 66.

⁴⁰ AAN, UdSW, sygn. 125/420, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z dnia 17 III 1967 r., k. 12; APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z dnia 17 III 1967 r., k. 91.

⁴¹ APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Wniosek z 10 V 1958 r. o wydanie pozwolenia na wybudowanie jednopiętrowego murowanego budynku mieszkalnego i gospodarczego z garażem na nieruchomości należącej do Mijas Marii, k. 223; Pozwolenie na wykonanie robót budowlanych z 4 VI 1958 r., k. 233.

⁴² Dz.U. z 1928 r., Nr 23, poz. 202, art. 332–351.

⁴³ APŁ, KŁ PZPR, sygn. 3413, Informacja dotycząca działalności kleru na terenie miasta Łodzi z 26 X 1960 r. Działalność zakonu oo. pasjonistów, k. 30; Archiwum Instytutu Pamięci

Do dekonspiracji doszło jednak natychmiast po oddaniu do użytku wzniesionego obiektu, kiedy do wybudowanego domu wprowadzili się trzej inni zakonnicy: o. Edward Parson, wspomniany wcześniej o. Sobiech i o. Wojciech Pachnicki, a w jednym z pomieszczeń urządzili prywatną kaplicę, którą bp Jan Fondaliński poświęcił 24 października 1959 roku⁴⁴. Wspomniani duchowni podali się ponownie za osoby świeckie i otrzymali od Urzędu Spraw Wewnętrznych zezwolenie na zameldowanie w nowo wybudowanym budynku⁴⁵. Wszystko odbyło się poza arbitrażową rolą WdSW. W informacji dotyczącej działalności kleru na terenie Łodzi, sporządzonej przez Wydział Administracji Komitetu Łódzkiego (KŁ) PZPR, przypuszcza się, że cały podstęp powiódł się, ponieważ oo. pasjonści przekupili „pewnych pracowników Oddziału Kontroli Ludności”⁴⁶. Karą za niedopełnienie formalności, a przede wszystkim za „oszukanie” władz miejskich, miało być wszczęcie z dniem 1 marca 1962 roku postępowania „w sprawie zawieszenia działalności domu zakonnego oo. Pasjonistów w Łodzi”⁴⁷ oraz wywłaszczenia niezabudowanej dotąd działki pod budownictwo mieszkaniowe⁴⁸. Przejęty budynek planowano oddać na cele społeczne, zaś zamieszkałych w nich zakonników, którym na mocy decyzji Urzędu Spraw

---

Narodowej Biuro Udostępniania Archiwów [dalej: AIPN BU], sygn. 1585/7495, Pismo PRNmŁ do Wydziału Karno-Administracyjnego Departamentu Społeczno-Administracyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW) z 16 I 1963 r. w sprawie nielegalnej działalności oo. pasjonistów w Łodzi, k. 38.

⁴⁴ AAN, UdSW, sygn. 125/420, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z 17 III 1967 r., k. 12–13; APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Pismo Z. Skwiry z 17 X 1958 r. do przewodniczącego PRNmŁ, k. 158; APŁ, PRNmŁ, sygn. 1528, Pismo Wydziału Spraw Wewnętrznych Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej [dalej: PDRN] Łódź-Bałuty do zastępcy komendanta Milicji Obywatelskiej m. Łodzi do Spraw Bezpieczeństwa z 11 XI 1961 r., k. 232; *Diecezja łódzka*, s. 288.

⁴⁵ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1527, Sprawozdanie z działalności WdSW PRNmŁ za III kwartał 1960 r., tj. za czas od 1 VII do 30 IX 1960 r., k. 67–68.

⁴⁶ APŁ, KŁ PZPR, sygn. 3413, Informacja dotycząca działalności kleru na terenie miasta Łodzi z 26 X 1960 r. Działalność zakonu oo. pasjonistów, k. 31.

⁴⁷ APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Zawiadomienie o wszczęciu postępowania z 1 III 1962 r., k. 219; AIPN BU, sygn. 1585/7495, Odpowiedź UdSW z 14 II 1963 r. na pismo Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW z 29 I 1963 r. w sprawie karno-administracyjnej ks. Wacława Wszędyrównego, k. 40.

⁴⁸ AAN, UdSW, sygn. 125/420, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z 17 III 1967 r., k. 16; APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z 17 III 1967 r., k. 95.

Wewnętrznych z 25 maja 1961 roku uchylono zgodę na pobyt stały w Łodzi i anulowano zapis meldunkowy, odesłać do Rawy Mazowieckiej⁴⁹.

Sprawa nie mogła więc obejść się bez rozstrzygnięcia sądowego. Zakon oo. pasjonistów reprezentował adwokat Konstanty Jocz⁵⁰. Przedmiotem wszczętej sprawy było niedopełnienie przez duchownych „obowiązku zawiadomienia właściwego organu administracji państwowej o założeniu domu zakonnego w Łodzi przy ul. Grabieniec 35”⁵¹. 13 lipca 1962 roku Skwira złożył wniosek do Urzędu Spraw Wewnętrznych o ukaranie o. Wszędyrównego za powyżej opisane wykroczenia oraz za organizowanie publicznych nabożeństw bez odpowiedniego zezwolenia⁵². Jednak od 1963 roku sprawa zaczynała przybierać korzystny przebieg dla oskarżonego. 19 kwietnia Wojewódzkie Kolegium Karno-Administracyjne na wniosek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych uchyliło karę grzywny, gdyż stwierdziło, że nabożeństwa organizowane przez o. Wszędyrównego były legalne, ponieważ odbywały się w obrębie obiektu sakralnego, co było zgodne z ustawą o zgromadzeniach z 29 marca 1962 roku⁵³. Natomiast rok później po konsultacji z UdSW proces likwidacji placówki zakonnej zawieszono z nadzieją, że z powodu budowy osiedla mieszkaniowego Teofilów dom zakonny zostanie wywłaszczony⁵⁴.

⁴⁹ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1528, Pismo PDRN Łódź-Bałuty do ob. Albina Sobiecha, ob. Edwarda Parsowa, od. Wojciecha Pachnickiego oraz o. Ryszarda Pawłaka z listopada 1961 r. w sprawie uchylecia decyzji dot. zezwolenia na pobyt stały w Łodzi i anulowania zapisu meldunkowego, k. 233–236; sygn. 1534, Wykaz zajmowanych powierzchni mieszkalnych w domach zakonnych żeńskich i męskich z 23 VIII 1963 r., k. 145.

⁵⁰ APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Pismo adw. Konstantego Jocza, członka Zespołu Adwokackiego nr 1 do WdSW z 9 III 1962 r. w związku z wszczęciem postępowania z urzędu w sprawie zawieszenia działalności domu zakonnego oo. pasjonistów w Łodzi, k. 217.

⁵¹ APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Odpowiedź WdSW z 20 IV 1962 r. na pismo K. Jocza z 9 III 1962 r. w związku z wszczęciem postępowania z urzędu w sprawie zawieszenia działalności domu zakonnego oo. pasjonistów w Łodzi, k. 209.

⁵² APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Wniosek WdSW do Urzędu Spraw Wewnętrznych Oddział Spraw Społecznych z 13 VII 1962 r. o ukaranie o. J. Wszędyrównego, k. 205–206.

⁵³ Archiwum Archidiecezji Łódzkiej [dalej: AAŁ], Akta Kurii Diecezji Łódzkiej [dalej: AKDŁ], sygn. 153, Decyzja Nr USW. I-8/29/63 Komisji z 19 IV 1963 r. powołanej na podstawie art. 42 ust. 2 ustawy z dnia 15 XII 1951 r. o orzecznictwie karno-administracyjnym o rozpoznaniu sprawy nr rej. 1740/62 i 1951/62 ob. Jana Wszędyrównego ukaranego przez Kolegium Karno-Administracyjne przy PDRN Łódź-Bałuty, [b. pag.]; AIPN BU, sygn. 1585/7495, Odpowiedź Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW z 16 III 1963 r. na pismo UdSW z 14 II 1963 r. w sprawie karno-administracyjnej ks. Wacława Wszędyrównego, k. 38.

⁵⁴ APŁ, PRNmŁ, sygn. 1531, Odpowiedź z 11 XII 1964 r. WdSW PRNmŁ na pismo UdSW z 17 X 1964 r. w sprawie nadzoru Wydziału nad prawidłową realizacją dekretu z 31 XII 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, k. 106; sygn. 1534, Odpowiedź

Kierownik Skwira swe odmowne decyzje w sprawie budowy kościoła oo. pasjonistów argumentował brakiem materiałów budowlanych, a przede wszystkim przeznaczeniem ich na rozwój budownictwa mieszkaniowego. Wówczas w Łodzi wznoszono dwa osiedla mieszkaniowe: Dąbrowa i Teofilów, co rzeczywiście pochłaniało olbrzymie środki i zmuszało władze do centralnej reglamentacji tychże materiałów. Jednak w przypadku Zgromadzenia Męki Jezusa Chrystusa taka argumentacja była bezpodstawna. Jak wykazał o. Wszędyrówny w piśmie do bp. Klepacza, trud budowy kościoła zakonnicy zamierzali realizować z udziałem całego zakonu, nawet z pomocą placówek zagranicznych⁵⁵. Z kolei pełnomocnik oo. pasjonistów z Łodzi – Jocz – zapewniał prezesa Rady Ministrów – Józefa Cyrankiewicza, że budowa kościoła rozkłada się znacznie w czasie i trwa nawet kilkanaście lat, co powoduje stosunkowo niewielkie wykorzystanie materiałów budowlanych w ciągu roku⁵⁶. Skarg nie uwzględniono, natomiast 14 stycznia 1966 roku UdSW wystąpił z wnioskiem o wznowienie procesu wywłaszczenia nieruchomości należącej do Zgromadzenia Męki Jezusa Chrystusa, o czym pełnomocnik oo. pasjonistów został poinformowany dopiero 7 lutego 1967 roku. W piśmie Wydziału Budownictwa, Urbanistyki i Architektury (WBUiA) stwierdzono, iż „decyzja o lokalizacji szczegółowej osiedla Teofilów wydana została w roku 1962”, o czym wcześniej decydenci w ogóle nie wspominali, zaś wywłaszczony dom zakonny miałby zostać zaadaptowany na przedszkole⁵⁷. Na pozostałych, niezabudowanych gruntach, które niegdyś należały do Zgromadzenia Męki Jezusa Chrystusa, miały stanąć trzy 11-kondygnacyjne wieżowce, osiem 5-piętrowych bloków, dwa pawilony handlowe, szkoła podstawowa oraz biblioteka⁵⁸.

WdSW PRNmŁ z 27 XI 1966 r. na telefonogram UdSW z 14 XI 1966 r. w sprawie danych o realizacji dekretu z 31 XII 1956 r. o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych, k. 35.

⁵⁵ AAŁ, AKDŁ, sygn. 153, Prośba o. J. Wszędyrównego do bpa M. Klepacza z 28 VIII 1964 r. o wstawiennictwo w sprawie budowy kościoła przy ul. Grabieniec 35, [b. pag.].

⁵⁶ AAŁ, AKDŁ, sygn. 153, Wniosek K. Jocz do prezesa Rady Ministrów z prośbą o uchylene lub o zmianę decyzji UdSW w sprawie zatwierdzenia zgłoszonego planu budowy budownictwa sakralnego przez Kurię Biskupia Diecezji Łódzkiej, [b. pag.].

⁵⁷ APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Odpowiedź UdSW z 14 I 1966 r. na pismo Komisji Odwoławczej do Spraw Wywłaszczenia przy Ministrze Spraw Wewnętrznych w Warszawie z 9 XII 1965 r., k. 132; Pismo WBUiA do adw. K. Jocz z 7 II 1967 r. w sprawie budowy kościoła oo. pasjonistów, k. 129; AAŁ, AKDŁ, sygn. 153, Pismo o. J. Wszędyrównego do Kurii Biskupiej w Łodzi z 21 II 1967 r., [b. pag.].

⁵⁸ AAN, UdSW, sygn. 125/420, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z 17 III 1967 r., k. 16; APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Wyjaśnienie WdSW z przebiegu osiedlenia się

Rozpoczęły się nachodzenia oraz nękania. Upoważnione przez PRNmŁ osoby wchodziły na prywatny teren zakonników i dokonywały różnych pomiarów i obliczeń. Ojciec Wszędrywny jedyną nadzieję na rozwiązanie konfliktu widział w Kurii Biskupiej. Mieszkańcy, którzy korzystali z lokalnej kaplicy zakonnej, również upatrywali w hierarsze Kościoła łódzkiego jedyne go popiecznika i sprzymierzeńca. Stąd na początku 1968 roku, wraz z rozbudową osiedla, przygotowali w obronie nieruchomości oo. pasjonistów petycję, podpisaną przez ok. 9 tys. osób i skierowali ją do WdSW w Łodzi⁵⁹. Wówczas bowiem, w latach 60., po raz pierwszy w historii budownictwa sakralnego w diecezji łódzkiej lokalni katolicy zaczęli podejmować inicjatywy mające na celu wsparcie hierarchów i inwestorów sakralnych. Dzięki interwencji mieszkańców powstającego osiedla Kuria Biskupia zaczęła otwarcie popierać plany oo. pasjonistów i kierowała do Urzędu Spraw Wewnętrznych pisma z prośbami o zaniechanie procesu wywłaszczenia domu zakonnego⁶⁰.

Rozprawa wywłaszczeniowa, dotycząca niezabudowanej części nieruchomości przy ul. Grabieniec 35, odbyła się 10 marca 1967 roku⁶¹. Postanowiono, że o losach wzniesionego budynku będzie decydował PRNmŁ zgodnie z zapisami okólnika UdSW⁶². Wbrew wcześniejszym zapowiedziom, Prezydium wyraziło zgodę na pozostawienie zakonu oo. pasjonistów na terenie Łodzi na wydzielonej części nieruchomości przy ul. Grabieniec 35 z obiektem mieszkalnym. WBUiA wyznał również, że w związku z pozostaniem Zgromadzenia, plan zagospodarowania osiedla Teofilów uległ modyfikacji przez włączenie do

---

oo. pasjonistów na terenie Łodzi oraz zabiegania o budowę kompleksu obiektów sakralnych i kościelnych z 17 III 1967 r., k. 95.

⁵⁹ Ibidem; AAŁ, AKDŁ, sygn. 153, Prośba mieszkańców osiedla Teofilów z 31 III 1968 r. skierowana do Kurii Biskupiej o ingerencję u władz miejskich w sprawie budowy kościoła, [b. pag.].

⁶⁰ AAŁ, AKDŁ, sygn. 153, Pismo Kurii Biskupiej do Urzędu Spraw Wewnętrznych PRNmŁ z 10 III 1967 r. z prośbą o odstąpienie od zamiaru wywłaszczenia działki przy ul. Grabieniec 35, [b. pag.]; APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Pismo Kurii Biskupiej do Urzędu Spraw Wewnętrznych PRNmŁ z 10 III 1967 r. z prośbą o odstąpienie od zamiaru wywłaszczenia działki przy ul. Grabieniec 35, k. 127–128.

⁶¹ AAN, UdSW, sygn. 125/420, Pismo Urzędu Spraw Wewnętrznych Oddział Wywłaszczeniowy PRNmŁ do klasztoru oo. pasjonistów w Łodzi z 27 II 1967 r., k. 22; APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Pismo Urzędu Spraw Wewnętrznych Oddział Wywłaszczeniowy PRNmŁ do klasztoru oo. pasjonistów w Łodzi z 27 II 1967 r., k. 136.

⁶² AAŁ, AKDŁ, sygn. 153, Odpowiedź WBUiA z 15 IV 1967 r. na pismo K. Jocza z 30 III 1967 r. w sprawie budowy kościoła oo. pasjonistów na terenie osiedla Teofilów B oraz adaptacji istniejącego budynku mieszkalnego, [b. pag.]; APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Odpowiedź WBUiA z 23 VI 1967 r. na pismo Departamentu Społeczno-Administracyjnego MSW z 16 V 1967 r. w sprawie budowy kościoła oo. pasjonistów na terenie osiedla Teofilów B, k. 110.

krajobrazu inwestycji domu zakonnego jako trwałego elementu zagospodarowania przestrzennego⁶³.

Na przykładzie historii Zgromadzenia Męki Jezusa Chrystusa w Łodzi widać stopniowe łagodzenie tonu wypowiedzi oraz stosunku wobec Kościoła rzymskokatolickiego. Zmierzch epoki Gomułki, powolna stagnacja oraz zmęczenie obu stron konfliktu ciągną rywalizacją o „rząd duch”, co przede wszystkim było widoczne w przygotowaniach do kościelnych uroczystości Tysiąclecia Chrztu Polski oraz konkurencyjnych imprez organizowanych przez komunistyczne władze, doprowadzało do zobojętnienia wobec sukcesów rywala. Zapowiedź walki z oo. pasjonistami, wyrażona przez kierownika WdSW Skwirę, nie doprowadziła do ostatecznej konfrontacji. Końcowym beneficjentem okazało się Zgromadzenie Męki Jezusa Chrystusa, które podstępnie, omijając represyjny okólnik nr 3 UdSW, wybudowało dom zakonny wraz z niewielką kaplicą. Finalnym akcentem dominacji Kościoła rzymskokatolickiego w robotniczej, „czerwonej” Łodzi epoki Gomułki było mianowanie przez Kurię Biskupią 10 lutego 1969 roku o. Wszędyrównego odpowiedzialnym za tworzenie samodzielnego wikariatu przy domu zakonnym oo. pasjonistów przy ul. Grabieniec 35, obejmującego mieszkańców bloków osiedla Teofilów⁶⁴.

Ustąpienie Gomułki z funkcji I sekretarza KC PZPR i przejęcie partyjnych sterów przez Edwarda Gierka w grudniu 1970 roku ożywiło nadzieje Episkopatu Polski na rewizję dotychczasowej restrykcyjnej polityki wyznaniowej. Podobnie jak w 1956 roku, wskaźnikiem chęci normalizacji stosunków z Kościołem rzymskokatolickim uznano podejście nowych władz do kwestii budownictwa sakralnego i kościelnego. Z początkiem 1971 roku w prezydiach wojewódzkich rad narodowych pojawiły się liczne delegacje wiernych z żądaniem wydania zezwoleń na wzniesienie obiektów kultu religijnego⁶⁵. Katolicy przynosili także wnioski z kurii biskupich, które zgodnie z zapisami okólnika nr 3, jako jedyne posiadały prawo negocjacji z władzami w sprawie budownictwa sakralnego. Jako najpilniejszą sprawę kurie diecezjalne wymieniały budowę kościołów na nowych, kilkudziesięciotysięcznych osiedlach mieszkaniowych, jak np. w Łodzi, gdzie Kuria Biskupia przez wiele lat domagała się zezwolenia na budowę kościołów,

⁶³ APŁ, UMŁ, sygn. 1/112, Odpowiedź WBUiA z 29 VIII 1967 r. na pismo Ministerstwa Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z 18 VII 1967 r. w sprawie lokalizacji kościoła oo. pasjonistów na terenie osiedla Teofilów B, k. 107–108.

⁶⁴ AAŁ, AKDŁ, sygn. 149, Pismo Kurii Biskupiej Diecezji Łódzkiej z 10 III 1969 r. o udzieleniu jurysdykcji o. J. Wszędyrównemu spełniając odtąd obowiązki parafialne wobec parafian parafii Matki Boskiej Nieustającej Pomocy zamieszkałych na osiedlu Teofilów w Łodzi, [b. pag.]; *Diecezja łódzka*, s. 288.

⁶⁵ R. Gryz, op. cit., s. 72; A Dudek, R. Gryz, op. cit., s. 286.

m.in. na Teofilowie. Wizytówką zmieniającego się układu sił politycznych w PRL było zezwolenie na dobudowę do istniejącego klasztoru oo. pasjonistów obiektu sakralnego. Decyzja zapadła w Warszawie w UdSW. 11 lutego 1971 roku wystosowano pismo do WdSW PRNmŁ, zaś ten 30 marca poinformował o swej „autonomicznej” decyzji Kurię Biskupią w Łodzi⁶⁶.

Opisany powyżej system wydawania zezwoleń na budowanie nowych świątyń czy rozbudowę lub remont tych istniejących, wypracowany i usankcjonowany w epoce Gomułki, przetrwał do lat 80., kiedy dyskryminujący kościelnych budowniczych okólnik nr 3 UdSW z 27 marca 1957 roku został zniesiony przez Radę Ministrów. W latach 1956–1970 w Łodzi władze państwowe nie wydały żadnego zezwolenia na budowę nowych kościołów. Na kolejny obiekt sakralny hierarchowie kościelni musieli czekać do początków lat 70., kiedy po objęciu funkcji I sekretarza KC PZPR przez Edwarda Gierka nowa ekipa rządząca w nieznacznym zakresie pozwoliła na uzupełnienie zaległości z poprzedniego okresu, wydając zgodę jedynie na wybudowanie świątyni oo. pasjonistów na osiedlu Teofilów. Dopiero w trakcie ostatniej dekady PRL i zniesieniu okólnika UdSW nr 3 nastąpiła liberalizacja polityki władz państwowych wobec powstawania nowych obiektów sakralnych.

---

⁶⁶ AAN, UdSW, sygn. 125/420, Komunikat z 11 II 1971 r. o wyrażeniu zgody przez UdSW na rozbudowę kościoła na osiedlu Teofilów w Łodzi, k. 27; AAŁ, AKDŁ, sygn. 149, Decyzja WdSW PRNmŁ z 30 III 1971 r. w sprawie planu budownictwa sakralnego i kościelnego w Łodzi na rok 1971, [b. pag.]; R. Gryz, op. cit., s. 207.

THE CASE OF BUILDING A CHURCH IN ŁÓDŹ-TEOFILÓW AS THE EXAMPLE OF GOVERNMENT POLICY TOWARDS THE SACRAL CONSTRUCTION IN 1956–1970

During the communist regime, the Catholic Church surrounded the nascent religious communities with the greatest care. On the other hand, the party rulers' idea was to stop all the sacral investments and retain only those built before World War II. By giving the example of the church construction in the residential area of Teofilów in Lodz – guided by the Congregation of the Passion of Jesus Christ (the so-called Passionists), the author intended to present the methods used by the municipal authorities of Lodz in 1956–1970 to combat initiatives related to sacral construction. Starting from the arrival to Lodz, the monks began their efforts to build a sacral object. Unfortunately, the hostile position of the authorities has led to 15 years of treatments that aimed to erect a church in newly built residential area. Because of the nationwide process of blocking any sacral investment, the monks were forced to use all sorts of tricks aimed at avoiding building law that discriminated Catholic Church. The first temporary chapel was prepared in a shed that was a tool magazine and the other one was organized in a private house built by the Passionists who posed as lay people. It was the change of policy after the departure from power of Władysław Gomułka in 1970, which led to the permission from the state authorities to build new church in Teofilów. While studying the topic, the author has analyzed mainly documents found in the State Archive in Lodz, the Archive of New Files in Warsaw and the Archdiocesan Archive in Lodz. According to the author, this publication may be a contribution to similar considerations of the issue of church and sacral building in other local church administration units.

Bibliografia:

Źródła:

- Archiwum Archidiecezji Łódzkiej, Akta Kurii Diecezji Łódzkiej, sygn.: 149, 153.
Archiwum Akt Nowych, Urząd do Spraw Wyznań, sygn.: 31/17, 74/39, 125/420.
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, Akta operacyjne i śledcze, sygn. 1585/7495.
Archiwum Państwowe w Łodzi: Komitet Łódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, sygn. 3413; Prezydium Rady Narodowej miasta Łodzi, sygn.: 1523, 1524, 1526, 1527, 1528, 1531, 1534, 1540; Urząd Miasta Łodzi, sygn. 1/112.

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1928 r., Nr 23, poz. 202, art. 332–351. *Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego*, [w:] *Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004.

Opracowania:

- Diecezja łódzka. Struktura terytorialno-administracyjna i duchowieństwo*, Łódź 1973.
- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.
- Gąsiorowski T., *Walki o nowohucki krzyż w kwietniu 1960 r. w dokumentach Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego przechowywanych w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie*, [w:] *Nowa Huta – miasto walki i pracy*, red. R. Terlecki, M. Lasota, J. Szarek, Kraków 2002.
- Gronczewska A., *Pierwsza parafia w Łodzi*, „Dziennik Łódzki”, 2011, nr 217 (22918), wyd. A.
- Gryz R., *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*, Kielce 2007.
- Gumbrycht D., *Obiekty sakralne*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, W. Zdaniewicz, Warszawa 1991.
- Piasecka J., *Stosunki między Kościołem rzymskokatolickim i państwem w Polsce w latach 1944–1953*, [w:] *Stosunki między państwem a Kościołem rzymskokatolickim w czasach PRL*, red. A. Chojnowski, M. Kula, Warszawa 1998.
- Skworec W., *Budownictwo kościołów w diecezji katowickiej w latach 1945–1989*, Katowice 1996.
- Wróbel R., *Nowe kościoły diecezji łódzkiej 1945–1989. Uwarunkowania i klasyfikacja rzymskokatolickiej architektury sakralnej*, Łódź 2005.

